

Москаленко І. О.,
аспірант другого року навчання,
суддя – спікер Південного міського
суду Одеської області,
Одеський державний університет
внутрішніх справ
(м. Одеса, Україна)

Науковий керівник:

Львова Є. О.,
доктор юридичних наук, професор
кафедри державно – правових
дисциплін,
Одеський державний університет
внутрішніх справ
(м. Одеса, Україна)

РОЛЬ СУДУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021 було затверджено Стратегію воєнної безпеки України [1]. Президент України В. О. Зеленський, як Верховний головнокомандувач, визначив, що «нова стратегія воєнної безпеки базується на всеохоплюючій обороні України, успіх реалізації якої, у тому числі, залежить від рівня довіри українського суспільства до органів законодавчої, виконавчої та судової влади в Україні».

Рівень довіри до судової влади напряму залежить від дій влади щодо захисту прав громадян України, які постраждали від військової агресії РФ на окупованих територіях України, від того, чи відчують такі громадяни підтримку держави та належне функціонування державних структур, до яких вони можуть звернутись.

У цьому сенсі неможливо переоцінити висновки, зроблені Європейським судом з прав людини (далі - ЄСПЛ) у рішенні від 09 вересня 2025 про неприйнятність одразу чотирьох заяв громадян України проти України [2] щодо вчинених державою Україна порушень Європейської конвенції з прав людини (заяви № 54680/15 56648/18, 43132/19 та 29721/20).

Заявники – громадяни України звернулися до ЄСПЛ з вимогами про компенсацію вартості пошкодженого та/або знищеного нерухомого майна на території Донецької та Луганської області у період з 2015 по 2020 роки, які є окупованими територіями України згідно Наказу Міністерства розвитку громад та територій України «Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією» від 28.02.2025 № 376 [3].

У всіх заявах заявники стверджували, що обстріли, які стали причиною їхніх скарг, були здійснені Збройними силами України (ЗСУ).

Скарги, окрім іншого, стосувалися відсутності українських судів в зонах конфлікту і, відповідно, неможливості скористатися правовими засобами захисту, відсутність ефективних засобів правового захисту або відповідальності за заподіяну їм шкоду.

Водночас, заявники не скористалися створеними в Україні механізмами захисту.

Треба зазначити, що з 2014 року державою вжито заходів щодо забезпечення наявності відповідних ефективних способів правового та судового захисту.

Внесено зміни до кримінально – процесуального законодавства, яким впроваджено можливість проведення спеціального досудового розслідування та процедуру *in absentia*.

Статтю 438 КК України [4] було викладено у новій редакції, доповнивши її диспозицію новими складами злочинів. Законодавчі зміни були спрямовані на запобігання протиправному переміщенню, затриманню та використанню дітей у військових цілях, забезпечуючи притягнення до відповідальності за ці злочини, особливо тих, що стосуються українських дітей, які перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права.

Для проведення належного досудового розслідування держава у 2017 створила Департамент протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту, Офісу Генерального прокурора, в обов'язки якого входить розслідування злочинів на тимчасово окупованих територіях.

У зв'язку з неможливістю здійснювати правосуддя окремими судами в районі проведення антитерористичної операції ЗУ «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» передбачено зміну територіальної підсудності судових справ, підсудних розташованим у районі проведення антитерористичної операції судам [5].

Але заявники жодних заяв про вчинення кримінальних правопорушень не подавали, до правоохоронних органів України не зверталися, що відповідно унеможливило проведення перевірки та ефективного розслідування фактів, викладених у скаргах заявників.

Ухвалюючи рішення, ЄСПЛ аналізував судову практику у справах щодо вчинення воєнних злочинів військослужбовцями ЗСУ за період з 2017 по 2020 роки та виявив, що судами України розглядаються кримінальні провадження як проти військовослужбовців Збройних сил України, так і проти членів збройних антиурядових угруповань у зв'язку з випадками безрозбіркового обстрілу, вбивств та інших зловживань, скоєних під час конфлікту, які закінчилися винесенням обвинувальних вироків. Такі вирокі винесені заочно (*in absentia*), оскільки ймовірні винуватці порушень прав людини, як передбачалося, перебували на територіях, що не контролювалися урядом-відповідачем.

Станом на сьогодні кількість вироків щодо громадян України, які вчиняли воєнні злочини на території тимчасово окупованій території України зростає.

Так, вирок Деснянського районного суду міста Києва 10 червня 2025 року громадянку України у минулому суддю Євпаторійського міського суду Автономної Республіки Крим визнано винуватою у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст. 438 КК України та призначити покарання у виді позбавлення волі на строк десять років. Суддя, пересвідчившись, що особи є громадянами України, перебували на законних підставах тривалий період на території Автономної Республіки Крим, а, відповідно, під захистом Женевської конвенції IV 1949 року, примусово видворила(депортувала) громадян України за межі тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим [6].

Практична реалізація принципу невідворотності покарання та досягнення мети кримінального провадження свідчать про дієвість судового розгляду та підвищують рівень довіри як українського суспільства, так і іноземних партнерів до судової влади.

Тому, ЄСПЛ ухвалюючи рішення про неприйнятність вищезазначених заяв, виснував, що аргументи заявників, щодо нібито недоступності, «безглуздості» та неефективності засобів правового захисту, створених в Україні, не відображають точно і повно фактичного функціонування правоохоронної системи України стосовно подій у зоні конфлікту.

Суд зазначив, що стосовно України у відповідній практиці ЄСПЛ немає жодних ознак, які б свідчили про те, що наявні в Україні засоби правового захисту були б настільки ж ілюзорними, недостатніми та неефективними, як зазначено у скаргах. Крім того, державою Україна були надані докази зусиль, докладених українськими властями для притягнення до відповідальності передбачуваних винуватців, не тільки членів проросійських та/або російських військ, але й членів власних збройних сил, як стверджується у даній справі. За такого, заявники не довели існування будь-яких особливих обставин, які могли б звільнити їх від обов'язку вичерпати внутрішні засоби правового захисту.

Юридичне визнання Європейським судом з прав людини наявності ефективних судових засобів захисту неможливо переоцінити. Зазначене рішення спростовує стереотипи безкарності, свавілля, корумпованості, які роками нав'язувалися суспільству, створюючи наративи про відсутність в Україні дієвого правосуддя.

Розуміючи складність збору доказів під час війни та на окупованій території, ЄСПЛ був вражений кількістю і якістю доказів, зібраних державою у справі Україна та Нідерланди проти Росії (заяви № 8019/16, 43800/14, 28525/20 та 11055/22) щодо збиття пасажирського лайнера МН17. Такі докази включали матеріальні (фізичні) докази; протоколи оглядів; протоколи допитів підозрюваних/жертв/свідків; кримінальні звіти; звіти про реконструкції; поліцейські звіти; витяги з Реєстру кримінальних розслідувань; повідомлення про підозру (звинувачення); записи перехоплених повідомлень; фоноскопичні експертизи перехоплених повідомлень між сепаратистами «ДНР/ЛНР» та

російськими чиновниками; експертні висновки; рішення та вироки українських судів; а також супутникові знімки.

ЄСПЛ не єдина міжнародна організація, яка зазначає про ефективність українського правосуддя під час війни.

Так, Європейська комісія з ефективності правосуддя у Звіті про оцінку європейських судових систем за даними 2022 року зазначила, що незважаючи на війну у державі, українські суди змогли зберегти сприятливі показники кількості розглянутих справ та строків їх розгляду у 2022 році, який був першим роком війни. Україна зберегла «стандартний» рейтинг ефективності за всіма трьома типами справ. Зокрема, строки розгляду цивільних та господарських справ у першій інстанції становив 168 днів, 108 днів для адміністративних справ та 66 днів для кримінальних справ [7].

Наприкінці 2022 проект EU4USociety проводив дослідження, порівнюючи ефективність українських та європейських судів. Результати дослідження показали, що рівень української системи правосуддя не нижчий, ніж у країнах-членах ЄС за ключовими показниками, а в деяких питаннях (наприклад, цифровізація або відкритість) Україна є серед лідерів [8].

За даними Європейського банку реконструкції та розвитку, Україна має один з найвищих показників ефективності судової системи серед пострадянських країн. Це досягнення стало можливим завдяки реформам і модернізації судової системи, зокрема впровадженню електронного судочинства.

Отже, українське правосуддя визнається міжнародними організаціями ефективним, за рівнем цифровізації та строків розгляду справ навіть лідерами на європейському просторі незважаючи на умови війни, недостатнє фінансування, величезне навантаження, кадровий голод. Ріст довіри міжнародних партнерів до судової влади – це вклад кожного судді, працівника суду у забезпечення державної безпеки. Водночас, постає питання, якщо міжнародна спільнота вважає українське правосуддя ефективним, то чому ж атмосфера недовіри постійно супроводжує судову владу. Вважаю, що висловлювання наративів про відсутність в Україні дієвого правосуддя, що спричиняє необґрунтовану недовіру до судової влади, можна розглядати як загрозу державній безпеці України, що в умовах війни неприпустимо.

Список використаних джерел:

1. Указ Президента України №121/2021 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України” від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України». URL : <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> (дата звернення: 30.09.2025).

2. Decision application no. 54680/15 Zhanna Sagitovna Ryashentseva and others against Ukraine and 3 other applications. URL :

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-245383%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-245383%22]}). (дата звернення: 30.09.2025).

3. Наказ Міністерства розвитку громад та територій України «Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією» від 28.02.2025 № 376 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0380-25#n7> (дата звернення: 11.09.2025).

4. Кримінальний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.05.2025).

5. Закон України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 39, ст.2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1632-18#Text>. (дата звернення: 04.10.2025).

6. Вирок Деснянського районного суду міста Києва 10 червня 2025 року. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128063971>. (дата звернення: 30.09.2025).

7. European judicial systems CEPEJ Evaluation Report. URL : <https://rm.coe.int/cepej-evaluation-report-part-1-en-/1680b272ac>, (дата звернення: 11.09.2025).

8. Tetyana Ruda. Justice in Ukraine vs EU states: how far is Ukraine from the European standards? URL : <https://pravo.org.ua/en/blogs/justice-in-ukraine-vs-eu-states-how-far-is-ukraine-from-the-european-standards/>. (дата звернення: 11.09.2025).